

УДК 81'44-112/-115:[811.124'02+811.14'02]:82-193.2

ББК 81.2

КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО МОТИВУ-ПРОТОТИПУ “ПРИСВЯТА” В АНТИЧНІЙ ЕПІГРАМІ

ЧЕМЕЛЮХ М.А.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті здійснено когнітивно-ономасіологічну реконструкцію мотиву-прототипу “присвята” у давньогрецькій і латинській епіграмах, на підставі якої було визначено складники інтертекстуального ядра цього мотиву, зумовлені його ритуальним походженням, а також виявлено їх подальшу еволюцію в рамках субжанру вотивних епіграм.

Ключові слова: антична епіграма, мотив-прототип, когнітивно-ономасіологічна реконструкція, інтертекстуальність, присвята.

The article deals with the cognitive and onomasiological reconstruction of motive prototype “dedication” in Greek and Latin epigrams which helped to determine the intertextual core components of this motif, due to its ritual origin, and their future evolution has been found out in terms of subgenre of votive epigrams.

Key words: ancient epigram, motive prototype, cognitive and onomasiological reconstruction, intertextuality, dedication.

Інтертекстуальність, базуючись на всьому Універсумі людського знання, сягає найдавніших писемних пам'яток, до яких належать, зокрема, античні епіграми. Реконструкція архаїчних форм інтертекстуальності можлива на основі здобутків сучасної когнітивної ономасіології, основні положення якої сформульовані у працях О.О. Селіванової, О.С. Кубрякової, С.А. Жаботинської, В.І. Теркулова, Н.І. Панасенко, Р. Koch, А. Blank та інших. Ця міждисциплінарна дисципліна спрямована на інтегративне вивчення мови і свідомості через представлення ономасіологічних моделей номінації, які демонструють цей зв'язок. Такий синтез дозволяє виявити інтертекстуальні смисли шляхом декодування їх мовного вираження: номінативних одиниць, які набувають концептуалізаційного статусу в когнітивному просторі античних епіграм.

Мета дослідження – здійснити когнітивно-ономасіологічну реконструкцію інтертекстуального мотиву-прототипу “присвята” в античній епіграмі.

Основне **завдання:** реконструкція зовнішньої і внутрішньої форми мовних знаків-актуалізаторів інтертекстуального мотиву-прототипу “присвята” в давньогрецькій і латинській епіграмах.

Мотиви античних епіграм давно перебувають у полі зору дослідників. S.L. Taran у монографії *The Art of Variation in the Hellenistic Epigram* [14], досліджуючи різні інтертекстуальні мотиви, подає власне визначення цього поняття: мотив є “конституальною рисою або домінуючою ідеєю, навколо якої будується епіграма і яка може використовуватися в різних ситуаціях. Самі ситуації, фабульна частина або сюжет епіграм – це те, що я називаю її темою. І мотив, і тема виражаються за допомогою засобів поетичного прославлення, яке є найбільш персональним елементом, єдиним, де поет вільніше вводить інновації, надає кожній колишній ситуації індивідуального й оригінального звучання” [14, р. 5]. S.L. Taran наводить приклад *AP* 12.133, де мотивом є міф про Ганімеда, темою – поцілунок Антіоха; і все це поєднується за допомогою засобів прославлення на зразок “солодкий мед для душі”.

Н.О. Чистякова також звертає увагу на варіативність тем, мотивів, образів, художніх засобів як властивість усіх видів епіграм в елліністичний період [6, с. 137]. Варіативність мотивів як властивість еротичної епіграми досліджувалася W. Ludwig [11].

Серед усіх мотивів виділяються ті, які сформували навколо себе окремі субжанри епіграм з певними відносно сталими композиційно-структурними особливостями. Ми називасмо їх мотивами-прототипами. До них, зокрема, належить інтертекстуальний мотив-прототип “присвята”, який є одним із найбільш архаїчних в античній епіграмі, зберігаючи тісний зв'язок із ритуалом дедикації (принесення дарів певному божеству з метою отримання його ласки). Цей мотив сформував субжанр вотивних епіграм, представлених у грецькій традиції шостою книгою Палатинської антології у кількості 358 віршів, а також окремими епіграмами Марціала (римська традиція), незначна кількість яких свідчить про нівелювання мотиву “присвята” в латинській епіграмі.

Найдавнішим епіграматичним текстом, де цей мотив чітко ідентифікується, є напис Мантикла. Це дворянський вірш на невеликій бронзовій статуї Аполлона, який відносять до першої чверті VII ст. до н.е (Греція, Беотія): *Μάντικλός μ' ἀνεῴκε ἐκαβόλοι ἀρϋροτόζσοι τᾶς δεκάτας τὸ δέ, Φοῖβε, δίδου χαρίετταν ἀμοιβ[άν]* “Мантикл мене присвятив далекосяжному срібнолукому з десятини: ти ж, Фебе, дай відповідну милість” (цит. за [13, р. 26]). Попри невеликий обсяг цього тексту, у ньому зазначені всі учасники та складники ритуалу присвяти (дедикатор, божество, жертва) та відсутній автор епіграми.

Спроби систематизувати вотивні форми у рамках загальної характеристики еволюції грецької епіграми були зроблені такими дослідниками, як М. Moranti [12] і Th. Suk Fong Jim [14], Н.О. Чистякова [6], М.Л. Гаспаров [7] і Н.В. Брагінська [1]. J.D. Day [8] аналізував їхній зв'язок із ритуалом дедикації, S. Kaszko [10] – комунікативні їх характеристики, а W.D. Furley [9] намагався по-новому “прочитати” ранні вотивні написи.

І. ЯДЕРНІ ІНДИКАТОРИ МОТИВУ-ПРОТОТИПУ “ПРИСВЯТА”.

У дослідженні було виявлено спільні індикатори цього мотиву-прототипу і для давньогрецької, і для латинської епіграм:

1. Специфічна субжанрова комунікативна ситуація – звертання до божества з метою фіксації основної інформації ритуалу та прохання милості.

Адресат: і в давньогрецькій, і в латинській епіграмі – теонім-актуалізатор мотиву на позначення божества, пов'язаного з певним різновидом ритуалу дедикації, що вживається у давальному та / або кличному відмінках: гр. *ἐκῆβόλω Ἀπόλλωνι [...] τεῖν* “далекосяжному Аполлону [...] тобі” (AP 6.7); лат. *Apollo [...] tibi [...] Phoebe* “Аполлоне [...] тобі [...] Фебе” (Ep. 9.42).

Адресант / суб'єкт присвяти: у давньогрецькій епіграмі – або *об'єкт* дедикації: *Βιθυνίς Κυθέρη με [...] ἀνεθήκατο, Κύπρι* “Бітініс мене [...] присвятила, Кіпридо” (AP 6.209), або *невизначена особа*: *πότνια, ταῦθ' αἰ σαῖ σοὶ θέσαν ἐργάτιδες* “володарко, це твої робітниці тобі присвятили” (AP 6.39); у латинській епіграмі – або сам *автор*: *excipe sollicitos placide, mea dona, libellos* “прийми мої дарунки, сором'язливі книжечки” (Ep. 9.63), або *невизначена особа*: *hos tibi laudatos domino, rata vota, capillos ille tuus Latia misit ab urbe puer* “це волосся, похвалене господарем, надіслав за обітницею цей хлопець з міста латинського” (Ep. 9.16).

Дедикатор: оніми на позначення людей, які здійснили жертвопринесення, у називному відмінку. Автор тексту не обов'язково є дедикатором, його особа не включається до комунікативної ситуації, що зумовлюється тяжінням епіграми до анонімності. Матриця комунікативної ситуації “присвята” залежить від статусу дедикатора, від того, до якого соціального, майнового, фахового прошарку населення він належить, до якого божества він звертається та з якою метою. Ці співвідношення можуть бути проілюстровані у Табл. 1:

Таблиця 1

Мета / причина присвяти	Бог	Дедикатор
1. Закінчення професійної діяльності	Аполлон	Мисливці, землероби
	Артеміда	Мисливці, воїни
	Афіна	Ткачихи, прялі, трубачі, воїни, швачки, теслярі, землероби
	Афродіта	Гетери
	Геракл	Воїни
	Гермес	Вчителі, мисливці
	Гефест	Ковалі
	Діоніс/Вакх	Землероби, виноградарі
	Кібела	Жерці
	Музи	Писарі
	Пан	Мисливці, пастухи, птахолови, землероби
	Посейдон	Рибалки
Пріап	Садівники, рибалки, землероби	
2. Подяка за військові перемоги	Арес, Афіна, Аполлон	Воїни
3. Повноліття	Афродіта	Дівчата, юнаки
4. Жертвування волосся	Аполлон, Артеміда	Діти певного віку
5. Подяка / прохання успіху в коханні	Афродіта, Артеміда, Кібела	Різні
6. Прохання / подяка за успішні пологи	Іліфія /Артеміда, Гера, Зевс	Жінки
7. Подяка за атлетичні досягнення	Аполлон	Атлети
8. Подяка за порятунок	Асклепій, Пан	Різні

Залежно від призначення вірша зафіксувати певний ритуал формується композиційна матриця епіграми, що реалізується у залученні відповідних номінатем, відібраних із певної сукупності відносно сталих характеристик, наявних в архаїчному арсеналі вотивних епіграм.

У рамках композиційної структури епіграми мали висвітлювати всі складники матриці присвяти, скомпоновані так, щоб було дотримано віршовий розмір. Розглянемо приклад *AP* 6.7:

*Σκαῖος πυγμαχέων με ἐκηβόλω Ἀπόλλωνι
νικήσας ἀνέθηκε τεῖν περικαλλές ἄγαλμα*

Маємо тут таку структуру: суб'єкт / адресант (два іменника в Nom.) + об'єкт (особовий займенник в Acc.) + адресат (теонім і його атрибутивна характеристика у Dat.) + атрибут суб'єкта (дісприкметник у Nom.) + предикат (дієслово *ἀνατίθημι* в аористі) + адресат (займенник у Dat.) + об'єкт (формульна характеристика).

Завдяки цій структурі епіграма вписується в рамки елегійного дистиху та обсягу у два рядки, передає всю необхідну для фіксування ритуалу інформацію та містить прославлення об'єкта присвяти у вигляді стандартної формули.

Майже точно повторюючи структуру попередньої епіграми, *AP* 6.8 не містить, проте спостерігаємо наявність Я-референції від імені подарунку, що зумовлено метричними міркуваннями:

*Λαοδάμας τρίποδ' αὐτὸς ἐῦσκόπων Ἀπόλλωνι
μουναρχέων ἀνέθηκε τεῖν περικαλλές ἄγαλμα.*

Подібність цих епіграм, їхня лапідарність, формульність, відсутність автора наштовхує на думку про їхню автентичність як вотивних написів. Схожу структуру має багато епіграм, як присутніх у Палатинській антології, так і відсутніх у ній (реальні написи). Така композиційно-структурна подібність говорить про можливе існування певного метричного зразку, який може бути реконструйований на основі детального аналізу всіх існуючих на сьогодні вотивних написів, особливо найдавніших.

Більш пізні хронологічно епіграми Марціала за своєю структурою значно відрізняються від грецьких, маючи більший обсяг. Єдина вотивна епіграма, що за своєю лапідарністю подібна до найдавніших еллінських зразків, це вірш *Ep.* 3.29:

*Has cum gemina compede dedicat catenas,
Saturne, tibi Zoilus, anulos priores.*

Епіграма має всі елементи, характерні для структури вотивного тексту: ім'я дедикатора у *Nom.*, ім'я божества у *Voc.* та особовий займенник на його позначення у *Dat.*, предикат зі значенням “присвячувати” у *Perfectum*, іменник і вказівний займенник на позначення об'єкта присвяти у *Acc.* Подібна структура тексту, можливо, пов'язана з його змістом – епіграма фіксує жертвопринесення колишнього раба Зоїла, який за традицією присвятив свої ланцюги Сатурну. Архаїчність божества, очевидно, наштовхнула автора на таку лапідарність, яка нагадує давні інскрипції. Проте Марціал “говорить” із читачем також за допомогою віршованого розміру: саме в цьому творі використовується сотадей – метр, який пов'язують із автором порнографічної поезії александрійцем Сотадом (III ст. до н. е.) [4, с. 459; 5, с. 112]. Про не випадковість залучення саме цього розміру свідчить не лише його унікальність у метричній системі Марціала, але й яскрава інтертекстуальність імені дедикатора – номінатема *Zoilus* зустрічається в багатьох епіграмах поета, насамперед, із відверто сексуальною тематикою.

2. Архаїчна ритуальна формула *ὁ δέῖνα μ' ἀνέθηκεν* “хтось мене присвятив” зустрічається вже у згадуваному найпершому вотивному написі: *Μάντικλος μ' ἀνέθηκε* “Мантикл мене присвятив”. Ім'я дедикатора стоїть на першому місці в тексті, далі елідований особовий займенник *με*, а також дієслово *ἀνέθηκε*, що вживається в аористі з *ε* замість з *ν* в передостанньому складі (аттичний варіант). Подібні вирази зустрічаються в багатьох інскрипціях і є клішованими. Так, регулярно можна побачити такий початок тексту: *Σώστρατος μ' ἀνέθηκε* “Сострат мене присвятив” [13, р. 25], *Νικάνδρη μ' ἀνέθηκεν* “Никандра мене присвятила” [13, р. 62], *Χηραμῶης μ' ἀνέθηκεν* “Херамієс мене присвятив” [13, р. 62] тощо. Таким чином, утворюється стійка формула: “дехто мене присвятив” (*ὁ δέῖνα μ' ἀνέθηκεν*). Також може бути відсутнім займенник *μ'* “мене”, що, однак, не спростовує саму формулу: *Ἀεάκης ἀνέθηκεν* “Аеак присвятив”, *Εὐθύδικος ἀνέθηκεν* “Евтидік присвятив”. У таких випадках втрачається Я-референція від імені об'єкта присвяти, він просто називається у знахідному відмінку. Н.В. Брагінська пов'язує такі обставини зі змінами у світогляді [1]: міфологічні вірування про наділення ритуальних і магічних предметів душею поступаються іншим уявленням про дійсність.

У шостій книзі Палатинської антології формула з *ἀνέθηκεν* в різних варіаціях зустрічається 24 рази: від найархаїчніших зразків, наприклад, *Ἀμφιτρίων μ' ἀνέθηκε* “Амфітріон мене присвятив” (*AP* 6.6 – анонімна епіграма), так і доволі пізніх – *Ἐρμοφίλας ἀνέθηκεν ὁ βωκόλος* “Гермофіл присвятив, пастух” (*AP* 6.55 – Іоанн Барбукал, поет V ст.).

Л. Дау зазначає, що постійне використання цього елемента ритуальної мови в найдавніших вотивних текстах вказує на те, що він належать до ядра самої ідеї присвяти [8, р. 42].

Судячи зі збереженого матеріалу, формула перейшла до латинської епіграми вже у трансформованому вигляді. Проте вживання першої особи від імені предмета у найдавніших латинських написах (наприклад, у Пренестинській фібулі VII ст. до н.е. – *Manios med fhefhaked Nvmasioi* “Маній мене зробив Нумерію”) свідчить про можливе існування подібної референції в незбережених пам'ятках цієї формули.

У літературній епіграмі (насамперед, Марціала) в цій формулі зберігається третя особа, подібно до пізніх давньогрецьких зразків жанру. Проте немає спільного дієслова, яким було *ἀνατίθημι*: майже в усіх епіграмах використовуються різні предикати. Вони позначають завершену дію, наслідки якої мають місце дотепер (perfectum): *dedicat catenas* “присвятив ланцюги” (Ep. 3.29), а також дію, що відбувається зараз (praesens): *Haec tibi pro nato [...]* *dat* “Це тобі за сина... дає” (Ep. 4.45). Винятком є лише текст Марціала Ep. 9.42, де дієслівна номінатема стоїть у futurum, ще й на відміну від інших віршів у першій особі: *casurum tibi rusticas ad aras // ducam cornibus aureis iuvenctum* “принесу тобі до сільського вівтаря заколотого бичка з золотими рогами”.

II. ЕТНОСПЕЦИФІЧНІ ІНДИКАТОРИ МОТИВУ-ПРОТОТИПУ “ПРИСВЯТА”.

Для давньогрецької епіграми характерним є продукування атрибутивних **комполітів** як характеристик божества-адресата й об’єкта дедикації, особливо в пізніх елліністичних епіграмах.

Вже у написі Мантікла присутня атрибутивна формула, що має першочергове значення: *εκαβόλῳ ἀργυροτόχῳ*. Це сталі епітети бога Аполлона, що в даному випадку знаходяться у специфічній еолійській формі давального відмінку. Композит *ἀργυροτόχος* “срібнолукий” зустрічався ще в епічних поемах (11 разів в Іліаді та 3 в Одиссеї), а композит *ἐκῆβόλος* “далекосяжний” – 11 разів в Іліаді та 8 у гомерівських гімнах. Трапляються вони й у багатьох інших письменників як маркер, за яким завжди можна впізнати Аполлона. Ці ж номінативні одиниці є ідентифікаторами Аполлона й у Палатинській антології, наприклад, AP 6.7: *Σκάλλος πυγμαχέων με ἐκῆβόλω Ἄπολλωνι // νικήσας ἀνέθηκε τεῖν περικαλλῆς ἄγαλμα* “Скай, кулачний боєць, мене, далекосяжному Аполлону, // перемігши, присвятив тобі прекрасний дар”. Важливим у даному випадку є те, що божество, якому присвячується жертва, позначається через композитні номінативні одиниці у давальному відмінку. Ця традиція зберігається і в епіграмах Палатинської антології, але дещо переосмислено: такі випадки вживання композитів характерні здебільшого для зображення Діоніса та Пана, тобто нижчих, народних божеств: *Αἰγιβάτη τόδε Πανὶ, καὶ εὐκάρπῳ Διονύσῳ* “Це покриваючому кіз Пану та добре плідному Діонісу” (AP 6.31), *Γλεukoπόταις Σατύροισι καὶ ἀμπελοφύτορι Βάκχῳ* “Сатирам, які п’ють молоде вино, та садівникові виноградних лоз Вакху” (AP 6.44), *παῖδι φιλοστεφάνῳ Σεμέλας* “сину Семели, люблячому вінки [Діонісу]” (AP 6.140), *Ἀγρονόμῳ τόδε Πανὶ καὶ εὐαστήρι Λυαίῳ* “польовому це Пану та Лією, що радісно кричить [епітет Діоніса]” (AP 6.154). Уважалося, що чим більш пишною є номінація божества, тим більше це йому подобається [2, с. 53].

Уживання композитів не є характерним для латинських епіграм, замість цього на позначення божества можуть застосовуватися аналітичні конструкції, які відбивають, щонайменше, дві його характеристики: *Latoniae venerande nepos, qui mitibus herbis Parcarum exoras pensa brevesque colos... tibi* “Латони шанований нашадку, що змушуєш Парок м’якими травами прясти короткі нитки... тобі” (Ep. 9.17)

Для латинської епіграми характерним є залучення **прецедентних феноменів** із певним семантичним потенціалом: *Felix quae tali censetur munere tellus! // nec Ganymedeas mallet habere comas* “Нехай буде ошасливлена земля таким дарунком! // не захотіла вона б більше волосся Ганімеда”. Маємо тут підкреслення краси хлопчика-дедикатора шляхом зіставлення його з улюбленцем Зевса Ганімедом.

Крім прецедентних імен, Марціал використовує і менш однозначні маркери інтертекстуальності. Так, для Марціала характерна показова відмова від анонімності: якщо грецькі поети в переважній більшості замовчували своє авторство в тексті, то римський епіграматист регулярно залучає до епіграм або своє ім’я, або номінатемами, що входять до асоціативного поля його авторської маски. Наприклад, в Ep. 9.58 він вживає першу особу,

а також номінатему *libellus* на позначення об'єкта присвяти: *excipe sollicitos placide, mea dona, libellos; // tu fueris Musis Pegasis unda meis // “Nympharum templis quisquis sua carmina donat, // quid fieri libris debeat ipse monet”* “прийми мої дарунки, сором'язливі книжечки // ти будеш моїм Пегасовим музам потоком. // “Той, хто дарує свої пісні святилищу німф, // сам вирішує, що має статися з його книжечками””. *Libellus* – один із найчастотніших іменників у Марціала: саме так він завжди називає свої збірки епіграм. Такий прийом характерний для багатьох римських письменників, насамперед Горация, Овідія, Катулла; завдяки вживанню цієї номінативної одиниці епіграматист маркує свою приналежність до цієї літературної традиції.

Підсумовуючи зазначене вище, вкажемо на такі висновки:

1. Мотив-прототип “присвята” в античній епіграмі походить від давнього ритуалу дедикації, чим зумовлюється його специфіка.

2. Ядром цього мотиву є фіксація акту передачі певного дару божеству, що виявляється в існуванні певної комунікативної ситуації присвяти. Адресатом у цій ситуації є божество, що позначається іменником та вказівним займенником у Voc. та Nom.; адресантом первісно був персоніфікований об'єкт присвяти, що з часом трансформувався у невизначену особу, яка фіксує акт присвяти. Обов'язково вказується ім'я дедикатора у Nom. та узгоджений з ним предикат у минулому часі.

3. Суворо регламентована структура комунікативної ситуації присвяти та невеликий обсяг предметів, на яких робилися написи, сприяли утворенню формульних конструкцій на зразок “дехто (мене) присвятив”, які зберігалися як у грецькій, так і частково в латинській епіграмі. Це пояснює структурну подібність багатьох ранніх епіграм і переважання елегійного дистиху над іншими метричними розмірами.

4. Характеристики дедикатора, божества та об'єкта присвяти також первісно були регламентовані та мотивовані метою пожертви і суспільним статусом суб'єкта присвяти.

5. Аломотив ‘догодити божеству’ зумовив специфічний характер його найменування і номінацію об'єкта присвяти. У давньогрецькій епіграмі для цього використовуються численні композити, а в латинській епіграмі – описові конструкції.

6. Епіграма Марціала, хронологічно віддалена від первісних написів, зберігає ядерні особливості субжанру вотивних епіграм, проте дещо видозмінює їх. Зокрема, нового змістового навантаження віршам надають прецедентні феномени, особливо семантично пов'язані з авторською маскою Марціала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брагинская Н.В. Надпись и изображение в греческой вазописи / Н.В. Брагинская // Культура и искусство античного мира : [матер. науч. конф.] / [под общ. ред. И.Е. Даниловой]. – М. : Сов. художник, 1980. – С. 41–99.
2. Зелинский Ц.Ц. История античной культуры / Фаддей Францевич Зелинский; [ред. и прим. С.П. Заикина]. – СПб. : Марс, 1995. – 380 с.
3. Кубрякова Е.С. Когнитивная лингвистика / Е.С. Кубрякова [и др.] // Краткий словарь когнитивных терминов. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М.В.Ломоносова, 1996. – С. 53–55.
4. Марциал М.В. Эпиграммы / Марк Валерий Марциал; [пер. Ф. Петровского]. – М. : Художественная литература, 1968. – 487 с.
5. Север Г. Марциал не по-детски. 200 обценных эпиграмм / Гай Север. – Toronto : Aeterna Publishing, 2012. – 191 с.
6. Чистякова Н.А. Греческая эпиграмма VIII–III вв. до н.э. / Наталья Александровна Чистякова. – М. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1983. – 216 с.

7. Эпиграммы греческой Антологии / [под ред. и с ком. М. Гаспарова, Ю. Шульца]. – М. : ТЕРРА, 1997. – 728 с.
8. Day J.W. Interactive Offerings: Early Greek Dedicatory Epigrams and Ritual / J.W. Day // Harvard Studies in Classical Philology. – Harvard : Department of the Classics, Harvard University, 1994. – Vol. 96. – P. 37–74.
9. Furley W.D. Life in a Line: a Reading of Dedicatory Epigrams from the Archaic and Classical Period / W.D. Furley // Archaic and Classical Greek Epigram. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – P. 151–166 .
10. Kaczko S. The Image and the Text: Dedicatory Epigrams on Stone and Strategies of Communication in Archaic and Classical Athens [Electronic Resource] / S. Kaczko // CHS Research Bulletin. – 2012. – № 1. – Mode of Access : <http://wp.chs.harvard.edu/chs-fellows/2012/11/30/the-image-and-the-text-dedicatory-epigrams-and-strategies-of-communication-in-archaic-and-classical-athens/>
11. Ludwig W. Die Kunst der Variation im hellenistischen Liebesepigramm / W. Ludwig // L'épigramme grecque / [Entretiens sur l'antiquité classique 14]. – Vandœuvres-Genève, 1968. – P. 291–335.
12. Moranti M. Formule metriche nelle iscrizioni greche arcaiche / M. Moranti // Quaderni Urbinati di Cultura Classica. – Fabrizio Serra editore, 1972. – № 13. – P. 7–23.
13. Parisinou E. A Flexible Structure for Teaching Greek to Archaeologists and Ancient Historians / E. Parisinou, G. Shipley // The Subject Centre for History, Classics & Archaeology, The Higher Education Academy. – 2004. – 101 p.
14. Suk Fong J.Th. Naming a Gift: the Vocabulary and Purposes of Greek Religious Offerings / J.Th. Suk Fong // Greek, Roman, and Byzantine Studies. – 2012. – № 52. – P. 310–337.
15. Taran S.L. The Art of Variation in the Hellenistic Epigram / Sonya Lida Taran. – N.Y. : The Trustees of Columbia University, 1979. – 187 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. *AP* – The Greek Anthology with an English translation : in 5 vol. / [ed. W.R. Paton]. – London : William Heinemann, New York : G. P. Putnam's sons, 1919.
17. *Ep.* – M. Valerii Martialis Epigrammaton libri [Electronic Resource] / [rec. W. Heraeus]. – Modus Accessum : <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0506>

Дата надходження до редакції 05.06.2015